

TANULMÁNYOK

DOI: 10.17165/TP.2018.1.1

MOLNÁR BÉLA¹

A gyakorlati képzés állapota és jellemzői a tanítóképző intézetekben a múlt század közepén

A kutatás célkitűzése, hogy bemutassa, elemezze a gyakorlati képzés formáit, szabályozásának dokumentumait. A tanulmányban megvizsgáljuk a gyakorlati képzés megszervezésének nehézségeit, problémáit, és azt, hogy lehetővé tette-e a gyakorlati képzés a tanítójelöltek mesterségbeli tudásának a kialakulását, fejlődését. A kutatás során primer források (tantervek, szabályzatok) felhasználására került sor.

Bevezetés

A kutatásunk célja, hogy betekintést adjon a magyar középfokú tanítóképző intézetekben 1945 és 1959 között folytatott gyakorlati képzés rendszerébe, formáiba.

A kutatás során Budapest Főváros Levéltárában, a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárában, a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fióklevéltárában fellelhető primer forrásokat használtunk fel, de zurnalisztikai anyagokra, szabályzatokra is támaszkodtunk.

A gyakorlati képzés értelmezése

A „*gyakorlati képzés*” terminus technikust a szakemberképzésben tágabb és szűkebb értelemben is használják. A tanítóképzésben szélesebb értelemben használjuk, amikor pl. általában az elméleti ismeretek gyakorlatban való alkalmazásáról beszélünk. Ha a tanítóképzés teljes folyamatának azt az oldalát vizsgáljuk, amelyben a leendő tanítókat a tanítói tevékenységükhöz szükséges gyakorlati készségekre, képességekre tanítjuk, akkor a szűkebb értelemben vett gyakorlati képzést tartjuk szem előtt. A gyakorlati képzés folyamatában

¹ intézetigazgató, főiskolai docens, ELTE PPK Pedagógiai és Pszichológiai Intézet – Szombathely; molnar.bela@ppk.elte.hu

történik a tanítói tevékenységre mint életpályára való felkészítés. A gyakorlati képzésnek egyik legfontosabb része a tanításra való tanítás, illetve a tanítással összefüggő gyakorlati tennivalókra való felkészítés. A gyakorlati képzés keretében a pedagógusjelöltek elsajátítják azt a pedagógiai technológiát, azt a módszertani kultúrát, ami a tudatos és hivatásos tanítási tevékenységhez szükséges. A gyakorlati képzés folyamatában teljesedik ki a leendő tanítók szakmai felkészítése, aminek következtében kialakul szakmai kompetenciájuk, mesterségbeli tudásuk. A tanítóképzés professzionális képzés. A szakma nem lehet vagy csak elméleti ismeretek, vagy csak gyakorlati fogások összessége, hanem ennek is, annak is szoros együttese, funkcionális egysége. Svájci szakemberek ezt a gondolatot igen tartalmasan fogalmazták meg: „*az elmélet gyakorlat nélkül értelmetlen, viszont a gyakorlat elmélet nélkül vak*” (Deli, 1994, pp. 15–16).

A gyakorlati képzés arányai, struktúrája

A gyakorlati képzés óraszámjai a 20. században jelentősen nem változtak. A gyakorlat aránya mindvégig 5,6% és 6,7% között mozgott az 1911-ben, az 1925-ben, 1951-ben kiadott tantervekben (lásd 1. táblázat negyedik oszlopa). Az óraszámokba, az arányszámokba nem számoltuk bele az 1950 után bevezetett gyakorlóév számadatait. A gyakorlati képzés a kondícióját meg tudta őrizni a 20. század elejétől a középfokú képzés végéig. A gyakorlati képzés ideális 20–25–30%-os arányát a középfokú képzés keretei között lehetetlen volt megvalósítani, ezt a minőségi ugrást csak a struktúraváltás, a felsőfokú tanítóképzés 1959-ben történt bevezetése oldotta meg.

A gyakorlati képzés keretei, formái nagyon hasonlóan valósultak meg a különböző tantervekben. Az 1. táblázatban jelenítettük meg ezeknek a formáknak a megnevezését, óraszámait.

A gyakorlati képzés a középfokú képzésben				
Tan-terv kiadása (év)	Képzési ciklus (év)	Óra-keret (óra/hét)	A gyak. képzés aránya (%)	Gyakorlati képzési struktúra
1911	4	8 III. évben 2 IV. évben 6	5,6 %	"Tanítási gyakorlat" 1. "a tanítás megfigyelése" (III. évfolyam) 2. "első kísérletek a tanításban" (III. évfolyam) 3. "rendszeres gyakorlati tanítások; folytatólagos tanítás" (IV. évfolyam) 4. "más intézetek látogatása"
1925	5	9 IV. évben 2 V. évben 7	6 %	"Nevelési és tanítási gyakorlat" 1. Megfigyelés és első kísérlet a népiskola I. és II. évfolyamán 2. Folytatólagos tanítás a népiskola III. és VI. évfolyamán a) heti 6 óra "tanítási gyakorlat" b) heti 1 óra "pedagógiai gyakorlat"
1951	4	9 III. évben 3 IV. évben 6	6,7 %*	"Tanítási gyakorlatok" 1. Óralátogatások és gyakorlati tanítások az általános iskola I-II. osztályában, III. évfolyam heti 3 óra 2. Óralátogatások a gyakorlóiskola III-IV. osztályában, általános iskola első osztályában, gyógypedagógiai osztályban vagy iskolában, óvodában, részben osztott vagy osztatlan iskolában; gyakorlati tanítások IV. évfolyamon heti 6 óra 3. Gyakorlóév

1. táblázat. A gyakorlati képzés a középfokú képzésben a 20. században

A pedagógiai gimnáziumban havonta két alkalommal az I. és II. osztályosok a szaktanár vezényletével látogatásokra jártak. III. osztályban a heti 6 órát az egyes intézetek különböző módon használták fel, mert nem volt utasítás. Jászberényben 2 órában módszertant és didaktikát oktattott a pedagógia szaktanára. A fennmaradó négy órából egyet előkészítésre, a próbatanítás megbeszélésére, egyet próbatanításra, egyet óralátogatásra, egyet a közös látogatás szakszerű megbeszélésére fordítottak. Egyéni látogatásra minden diáknak a kijelölt napon kellett menni. IV. osztályban 2 órában módszertant tartottak, 4 órában (első két hónap után 2 órára lecsökkentették) csoportos óralátogatásokat és megbeszéléseket végeztek, 2 órában

próbatanítást, előkészítést, bírálatot tartottak. Egyéni hospitálásokon egész napos tanításokat is végeztek a jelöltekkel (JNKSZML VIII. 52. 348/1951).

A pedagógiai gimnáziumok munkájának állítólagos eredménytelensége miatt 1950-ben áttekintették a tanítók gyakorlati képzésének módját. 1951-ben kiadták a gyakorlati képzés szabályait, amely az intézményi eltéréseket kívánta megszüntetni, egységes fogalmakat vezetett be. A hospitálás helyett a látogatás, mintatanítás helyett bemutató tanítás, próbatanítás helyett gyakorlati tanítás, főbíró helyett helyettes tanító, bírálat helyett megbeszélés kifejezéseket használ. Ezek az új kifejezések szemléletbeli változást jelentenek: segítő-elemző hozzáállást sugallnak – noha a korábbi évek gyakorlatában ez a beállítódás is szerepelt – a bírálatok segítő szándékúak lettek-voltak. A szabályzat jelentősen átformálta a gyakorlati képzés formáit és rendjét az 1951-es tantervhez képest. A gyakorlati képzést már I. osztályban elindítja. Az I. és II. osztályban bevezetett csoportos látogatást a II. félévtől kiegészítették az egyéni látogatással. A III. és IV. osztályok növendékei hospitáltak, gyakorlati tanításon vettek részt, csoportos látogatásokra jártak. Tanyai iskolákat, más tanítóképzőket látogattak meg. A látogatásokon a szemlélődésen, tapasztalatgyűjtésen kívül az előre felkészített tanuló gyakorlati tanítást mutatott be társainak (JNKSZML VIII. 52. 348/1951). A gyakorlóiskolák párhuzamosításával, sajnos a felső tagozatos osztályok felszámolása révén kisebb csoportokban folyt a képzés. Az 1950-es évek elején a gyakorlóiskolákban megszervezték az összevont osztályokat, a Mjelnjikov-osztályokat.

A gyakorlóév

1868-tól, a hároméves állami tanítóképzés megteremtésének kezdetétől a négyéves tanítóképzés bevezetéséig, a képző elvégzése után kötelezően egy évet gyakorlótanítással töltöttek el a „prepák”, majd az egy év elteltével tették le a képesítő vizsgát. A 19. századot idéző képzési forma jelent meg hazánkban a középfokú tanítóképzés utolsó évtizedében. A képzés 1950-től kezdve a hivatalos dokumentumok szerint 5 évesnek minősült, mert gyakorlóévet iktattak be az érettségi vizsga utáni időszakra. A „*Tanítójelöltek gyakorlóévének szabályzata*” 1951-ben jelent meg, amely előírásokat tartalmazott a gyakorló tanítójelölt munkájához, kijelölte a gyakorlat szervezésében, ellenőrzésében részt vevő felelősöket (Tanítójelöltek, 1951).

A gyakorló tanítójelöltek elosztását megyékre vonatkozóan a minisztérium általános iskolai főosztálya végezte. Megyén belül a megyei tanács oktatási osztálya alakította ki a pontos beosztást. A jelölteknek az első félévben vagy tanítaniuk, vagy hospitálniuk kellett, míg a

második félévben mindenkinek tanítania kellett. Az esetek nagy többségében a „gyakorlatozók” végigtanították a teljes tanévet. A tanítójelöltek munkáját a következő személyek ellenőrizték, értékelték: tanulmányi vezető (igazgatóhelyettes), az általános iskola igazgatója, a tanulmányi felügyelő, megyei, városi, illetve járási oktatási osztály vezetője, a tanítóképző igazgatója. A tanítást végző gyakorlóst tiszteletdíj illette meg, továbbá egyéb pótlékok (pl. tanyasi iskolák esetében 50% pótlék). A képesítő vizsgát a gyakorlóév letelte után lehetett letenni.

Komlói Sándor a gyakorlóév célját, feladatát az alábbiak szerint határozta meg:

„A gyakorlóév rendeletben meghatározott célja kettős volt. Egyrészt a kezdő nevelők a tanítóképzőben, főiskolán szerzett ismereteinek, készségeinek az általános iskolai tanítással kapcsolatos elmélyítése, a tényleges tanításban való részvétel. Másrészt a vizsgára, tanulmányaik befejezésére való előkészület [...] minden általános iskolai igazgatónak, nevelőnek, az oktatásügyi apparátus minden dolgozójának úgy kell tekinteni őket, mint akik még nem kész nevelők. Ahhoz segítük őket hozzá, hogy elméleti ismereteiket tudatos és helyes oktató-nevelő gyakorlattá fejleszthessék, államvizsgájukra jól felkészüljenek, és végül, hogy a sok fiatalban még csak felbredőben lévő nevelői hivatástudat meg is izmosodjék” (Komlói, 1954, p. 3).

A tanítóképzők a gyakorlatot a negyedikesek körében jól előkészítették. Az osztályfőnöki órákon beszélgettek a vidéki munka szépségéről, jelentőségéről, nehézségeiről.

A tanítójelöltek beosztásának rendje az évtized alatt többször is módosult. Eleinte a minisztérium általános iskolai főosztálya végezte a tanulók elosztását a megyékhez. Megyén belül a megyei tanács oktatási osztálya alakította ki a pontos beosztást. Néhány éven át működött egy humánusabb rendszer is, amelyben a minisztérium lehetővé tette, hogy a diákok megjelölhessék azokat a helyeket, ahol tanítani szeretnének, majd ezután a minisztérium megküldte a helyszíneket, s a tanítóképzőben a végzősöket konkrét iskolákba osztották be. 1955-től a végzetek megyéhez nyertek besorolást, a megyénél kellett jelentkezni, a beosztásokat a járási tanácsok készítették. A negyedikeseket az iskolai elosztóbizottságok osztották be. Az 50-es évek elején a nagy tanítóhiány miatt minden tanítóképzőben törekedtek arra, hogy a gyakorlóévet minél többen teljesítsék, eleget tegyenek a minisztériumi előírásoknak. Gyakran előfordult, hogy főiskolai, egyetemi tanulmányoktól kellett diákokat visszatartani, hogy a minisztérium által előírt keret meglegyen. A gyakorlóéves tanítójelöltek állomáshelyeinek kijelölését a Köznevelési Minisztérium precízen meghatározta: *„amennyiben az elosztóbizottság semmiképpen sem tudja biztosítani az intézet számára megjelölt gyakorlóéves tanítósükségletét, abban az esetben a tanulókkal való megbeszélés*

alapján a továbbtanulásra jelentkezett tanulók közül kell visszatartani azt a tanulólétszámot, amely a gyakorlóévre való eredeti jelentkezés és a mellékleten feltüntetett létszám között fennáll. /elsősorban Bölcsész, Műegyetem, TTK, és Ped. Főisk. Jelentkezett hallgatók közül” (VML KFL XXVI. 61. 776/1952-53).

Az irányító szakminisztériumból a kőszegi képző – mivel nem tudta a keretszámot feltölteni – a következő szövegű levelet kapta: „...utasítást adtam, hogy a megadott keretszámot /álláshelyeket/ az elosztó bizottságok szükség esetén a továbbtanulásra jelentkezett tanulók visszatartásával töltsék be...[a visszatartott tanuló] felvételizni nem mehet...ha felveszik, semmis” (VML KFL XXVI. 61. 917/1951–52).

1954-től a direktívában megjelent egy újabb szabály: „a tanítóképzők IV. éves tanulóinak 35%-a tanulhat tovább, 65%-a megy gyakorlóévre. Nyomatékosan felhívjuk az elosztóbizottságok figyelmét, hogy a továbbtanulók kiválasztása ne úgy történjen, hogy gyakorlóévre csupán közepes és gyenge tanulók menjenek, mert súlyosan veszélyezteti az alsótagozati oktatás színvonalát. A tanítóképzők feladata elsősorban az alsótagozati nevelő oktatás erősítése az egyre jobb minőségű nevelőképzés, illetve utánpótlás útján” (JNKSZML VIII. 52. 52/1953).

1954 májusában már csak a tanulók 20%-a jelentkezhetett főiskolára, egyetemre.

1956-ban a tanítói álláshelyeket részben betöltötték, kevesebb gyakorlóévesre volt szükség. A gyakorlóévre irányított tanulók számát meghatározta az Oktatásügyi Minisztérium, ugyanakkor megadták azt a létszámot is, hogy hány tanuló nem nyerhet a gyakorlóévre beosztást. A gyakorlóévről visszatartottakat begyűjtési, népművelési, katonai vonalon helyezték el. Képesítővizsgát tehettek, előtte hospitálniuk kellett. Ehhez hasonló intézkedéseket nem volt szükséges tenni, mert sok volt az üres álláshely, még 1957-ben is 400 képesítés nélküli nevelőt alkalmaztak a tanácsok oktatási osztályai.

A beosztásokat követően a tanítóképzők igazgatói – mint például a következő levélrészletben Kosztra Pál kőszegi igazgató is – információt kértek azoktól az általános iskoláktól, ahová gyakorló tanítójelöltet helyeztek:

„Szíveskedjék részletes felvilágosítást adni a gyakorlóéves előrelátható beosztásáról, iskolájuk nagyságáról, valamint arról, hogy milyen módon tudnak gondoskodni lakásról, étkezésről, ellátásról és hogyan, milyen közlekedési eszközzel, hogyan lehet községüket elérni” (VML KFL XXVI. 61. 268/1954).

A szövegből érződik a növendékért való aggodás. A tanítóképző intézeti tanárok szülőpótló szerepének szép példája ez a levél. Az intézeti tanárok aggodása nem volt alaptalan, jól ismerték a gyakorlóévesek lakás-, és élelmezési problémáit. Kétségbeesésük elsősorban arra irányult,

hogy „...*Mattyon, Gyűrűfűn hogyan fejlődik majd a növendékünk? Gyöngyösmelléken alig kaphat segítséget, irányítást a jelölt!*” (Tibor, 1955, p. 396).

Az általános iskola tanítóképzési feladatokhoz jutott, amit nem tudott ellátni. A pedagógusok mellékes feladatként kapták, hogy közreműködjenek a tanítójelöltek fejlesztésében. Erről a kényszeredett feladatról szól ez a korabeli, szakmai vicc:

„*Khin István hajósi igazgató igen szellemesen nevezte el iskoláját GYAK. GYI-nek, mivel iskolájánál sok a gyakorlóéves. A rövidítés Gyakorlóévesek Gyámolító Intézetét akarja jelenteni*” (Köves, 1955, p. 6).

A tanítóképző intézetek a gyakorlaton lévők számára általában negyedévente konferenciákat szerveztek. A konferenciákon részint a tanítóképesítőre készítették fel őket, a problémásabb tételeket megbeszélték, részint a mindennapos oktató-nevelő munkájuk során felmerült problémáikra kaptak választ. Az első konferencia költségeit a minisztérium fizette, ami a későbbiekben elmaradt.

A gyakorlóév problémáiról, a jelöltek nehézségeiről, munkájuk színvonaláról összegezte benyomásait egy tanulmányi vezető:

„*[...] a legtöbb növendék osztott iskolában tanít, a növendékeknek kisebb része részben osztott iskolában két osztályt vezet. Vannak azonban közöttük, akik emellett felső tagozatban is tanítanak egyes szaktárgyakat [...] Ezt jelenteni fogjuk Faragó elvtársnak. Sok növendék munkáját megnehezítette az, hogy kijelölt állomáshelyükről továbbirányították, sőt azóta is változtatták állomáshelyüket [...], a képesítőre való előkészülettel nem igen foglalkoztak a növendékek. [...] A konferenciára magukkal hozták a jelöltek az egész évben készített óravázlataikat. Ebből megállapíthattuk, hogy óráikra vázlattal készülnek, a vázlatok azonban nem egy esetben formálisak, nem tükrözik az órára való alapos felkészülést. [...] Gyakorlóéves növendékeinkkel nem a konferencia jelentette az egyetlen kapcsolatot. [...] valamennyi gyakorlóéves növendékünk igazgatójához levelet intéztünk, amelyben kértük, hogy értesítsenek a növendék elhelyezéséről, elfoglaltságáról, munkájáról. [...] a legtöbb igazgató részletes beszámolót küldött. Mindezekből [...] megállapíthatjuk, hogy növendékeink legnagyobb része lelkiismeretesen dolgozik, igazgatójuk meg van elégedve velük*” (BFL VIII. 131. kd. 1954. febr. 2.).

A gyakorlóév eredményességét megkérdőjelező Tibor István a jobbítás szándékával állt elő: „*hiszen megszűnt már a nevelőhiány az alsó tagozatban [...] tegyék a jelölteket olyan iskolába, ahol szakszerű irányítás mellett valóban gyakorolhatnak, oktató készségük*

kifejlődhetik, és ahol a gyakorlóév tényleg szerves folytatása lehet a tanítóképzésnek” (Tibor, 1955, p. 396).

1956-ban felmerült, hogy a tanítóképzők IV. éves növendékei gyakorlóévüket töltsék az iskoláikban. A tanítóképzők kitörő lelkesedéssel fogadták ezt a rendeletet. A változtatáshoz fűzött jászberényi vélemények között így értékelték a gyakorlóévet:

„A tantestület helyesli, és szükségesnek tartja a gyakorlóév helyett az V. osztály megszervezését az akadémiai képzés bevezetéséig tartó átmeneti időre. Köztudomású, hogy a gyakorlóév bevezetését nem pedagógiai vonatkozású érdekek tették szükségessé, és az is beigazolódott, hogy a gyakorlóév intézménye nem vált be. Nem vált be pedig elsősorban azért, mert [...] a legtöbb esetben nem fejlődött elméleti és gyakorlati pedagógiai ismeretek gyűjtése szempontjából, hanem visszafejlődött, [...] nem birkózhattak meg azzal a kettős feladattal, amelynek mindegyike külön-külön egész embert kíván. [...] Teljes értékű munkát kellett végezniük a rájuk bízott osztály vezetésével, nevelésével, tanításával. [...] Mindezen munkájuk mellett kellett felkészülniük a tanulmányaikat záró tanítóképesítő vizsgára...” (JNKSZML VIII. 52. 9/1957).

Az V. osztályok megnyitására nem került sor, a gyakorlóévre az utolsó középiskolai osztályok is kimentek.

Összegzés

A gyakorlati képzés óraszámai, arányai a középfokú képzés ideje alatt alig változtak, kondíciójukat mindvégig megtartották a tantervekben. A gyakorlati képzésnek egy új formáját vezették be 1950-től: a gyakorlóévet. A gyakorlóév alatt a jelölt hosszú ideig gyakorolhatott, közben munkáját segítették. Igazi értéke akkor lett volna, ha a gyakorlaton nem marad magára a tanítójelölt, a képző intézménnyel napi kapcsolatban kellett volna lennie. A gyakorlóévet a tanítóképzés szerves részének tekinthetjük, összefüggő egyéni komplex szakmai gyakorlatként funkcionált, csökkentette a tanítóhiányt. A tantervek, a tantárgyak tartalma, mennyisége lehetővé tette a középfokú tanítóképző intézetekben a mesterségbeli tudásnak az elsajátítását. Tanítóképzésünk alapértékei között találhatjuk, hogy a gyakorlatra való felkészítés aránya, nagysága elegendő volt a képzési cél eléréséhez, formái változatosak, eredményesek voltak, s mindezeket a tényezőket a gyakorlóiskolai háttér még inkább erősítette.

BIBLIOGRÁFIA

- Deli, I. (1994). *A gyakorlatvezetés pedagógiája*. Segédkönyv a tanítóképző főiskolákon gyakorlati képzést vezetőik számára. Kaposvár: Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kiadója.
- Komlósi, S. (1954). Neveljünk jó pedagógusokat a gyakorlóévesekből. *Nevelők Lapja*, 10. évf. 16. sz. p. 3.
- Köves, Gy. (1955). Innen-onnan. *Nevelők Híradója*, Kalocsai Járási Tanács Oktatási Osztályának körlevele. március, p. 6.
- Tanítójelöltek gyakorlóévének szabályzata*. (0951). Budapest: Tankönyvkiadó.
- Tibor, I. (1955). Gyakorlóévesek „indítása” Baranyában. *Köznevelés*, 11. évf. 17. sz. p. 396.

Levéltári források

- BFL VIII. 131. kd. 1954. febr. 2.
- MNL. JNKSZML. VIII. 52. 456/1950
- MNL. JNKSZML. VIII. 52. 348/1951
- MNL. JNKSZML. VIII. 52. 52/1953
- MNL. JNKSZML. VIII. 52. 9/1957
- MNL. VML. KFL. Kőszegi Fióklevéltár XXVI. 61. 776/1952-53
- MNL. VML. KFL. Kőszegi Fióklevéltár XXVI. 61. 917/1951-52
- MNL. VML. KFL. Kőszegi Fióklevéltár XXVI. 61. 268/1954

MOLNÁR, BÉLA

THE SITUATION OF PRACTICAL EDUCATION IN SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR
TEACHER TRAINING IN THE MIDDLE OF THE LAST CENTURY

The objective of the investigation is to present and analyse the forms and the documents related to the regulation in practical training. In the course of the essay we will go into details concerning the difficulties and problems in organising practical training as well as the issue whether the vocational training allowed to contribute to develop trainee teachers' expertise. The use of primary sources such as curricula and regulations were included during the investigation.

